

Een Maas naar de Toekomst

Fluviatiele plantensoorten zijn een belangrijk en kenmerkend onderdeel van de Nederlandse flora. Hun voorkomen concentreert zich in de uiterwaarden van de grote rivieren Maas en Rijn. Maar rond 1990 ging het met veel van die soorten niet zo goed bij gebrek aan goede standplaatsen. Wat is er sindsdien langs de Maas veranderd?

Ten zuiden van Aijen verdwijnen uitgestrekte maisakkers (2013) voor een brede, lange nevengeul (2019). De afwerking is nog een verrassing.



Slechts twee rampen waren er nodig voor een herbezinning op de toekomst van de Maas. Meestal is de rivier een sijpelende stroom, waar elke druppel water goed verdeeld moet worden tussen bevaarbaarheid, drinkwater, koelwater en besproeiing van landbouwgewassen. De overstromingen van vele dorpen en steden in 1993 en 1995 lieten een andere kant zien: het keurslijf van de rivier was te nauw geworden, en hoogwaters waren in de nabije toekomst vaker te verwachten.

Voor Rijkswaterstaat begon een drukke tijd. Eerst werden noodverbanden aangelegd. Daarna startte de grootse planvorming voor de herinrichting van het buitendijkse gebied, van Eijsden in Zuid-Limburg tot aan de Biesbosch. Daarbij werd de verantwoordelijkheid voor de natuurkwaliteit niet vergeten. In mei 1995 is FLORON al gevraagd een meetnet op te zetten langs alle Zoete Rijkswateren, om de

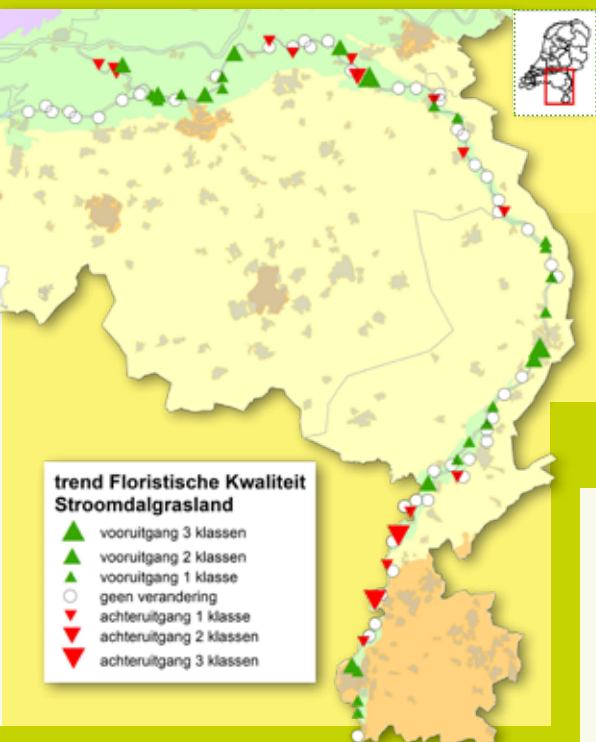
ontwikkelingen in de buitendijkse flora te volgen. Kunnen bijzondere soorten zich handhaven, blijven karakteristieke ecosystemen even waardevol, wat verandert er per deelwatersysteem, dat zijn de centrale vragen. Voor de Maas schets ik hieronder enkele ontwikkelingen die zich tussen 1995 en 2020 hebben voorgedaan.

Inrichting meetnet

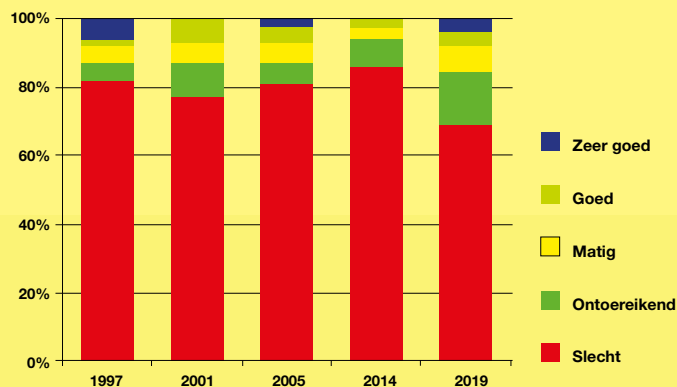
Als je wilt weten of bijzondere soorten opduiken op nieuwe locaties in een veranderend landschap, moet je op veel plaatsen kijken, ook als die in het begin nog ongeschikt lijken. Daarom zijn heel grote meetpunten gekozen, waarmee floristen al veel ervaring hebben: kilometerhokken. Maar dan alleen de buitendijs gelegen delen, tussen de kruin van de dijk en de waterkant van de hoofdstroom. De geselecteerde 90 meetpunten langs de Maas beslaan gezamenlijk bijna 20% van de buitendijkse gronden.

De meetpunten zijn oorspronkelijk vierjaarlijks geïnventariseerd op alle voorkomende plantensoorten. Van de *aandachtsoorten* worden ook de abundanties genoteerd, en op verzoek van natuurorganisaties, ook steeds vaker de precieze locatie. Aandachtsoorten zijn soorten die op een Rode Lijst staan, of die karakteristiek zijn voor één van de 13 onderscheiden ecosystemen. In elk meetpunt was langs de voorkomende landschapselementen een route uitgezet die min of meer moest worden gevolgd.

Na 12 jaar stopte Rijkswaterstaat de financiering van het meetnet en verdween het in het archief. Grote herinrichtingsprojecten waren er toen nog nauwelijks in uitvoering, de planningsfase nam veel tijd. Vanaf 2012 heb ik het meetnet vanuit mijn eigen interesse voortgezet, omdat de herinrichting volop bezig was. Langs de Maas heb ik twee nieuwe rondes gelopen in 2014 en 2019, met precies dezelfde



Veranderingen per meetpunt in kwaliteit van het ecosysteemtype Stroomdalgrasland tussen 1997 en 2019.



Percentages meetpunten met kwaliteitsklasse (slecht tot zeer goed) voor ecosysteemtype Slikkige oever tussen 1997 en 2019.

de methode als in de eerdere jaren. Wel moest ik vaak de looproutes aanpassen omdat het landschap sterk was veranderd.

Landschap

Als een meetnet 25 jaar beslaat, zijn er naast de herinrichtingen ook allerlei veranderingen in het landschap die vooraf niet waren voorzien. Planten reageren op de combinatie van alle veranderingen, niet alleen op de herinrichtingen. Dat hadden we al wel voorzien in 1995.

Langs het deelsysteem Grensmaas, tussen Eijsden en Roermond, zijn veel nieuwe dijken aangelegd. Het zomerbed is verbreed, waardoor er vaker delen droogvallen in de zomer. Op veel plaatsen zijn de uiterwaarden verlaagd, of er zijn ondiepe plassen ontstaan. Veel maatregelen zijn daar bekostigd door grindwinning. De bovengrond wordt tijdelijk opgeslagen op grote hopen, het grind wordt weggebaggerd of weggegraven, en de bovengrond wordt gebruikt om een nieuwe afwisseling van hogere en lagere delen aan te leggen. De dorpen Visserweert en Maasband liggen nu als eilanden tussen de Maas en een grote nevengeul, maar zijn nog wel verbonden via een lange brug met het vasteland. De reeds aanwezige natuurgebieden zijn grotendeels landschappelijk onveranderd, maar daarmee komt ook hier en daar een gebrek

aan dynamiek naar voren, wat negatieve gevolgen heeft voor enkele waardevolle ecosystemen.

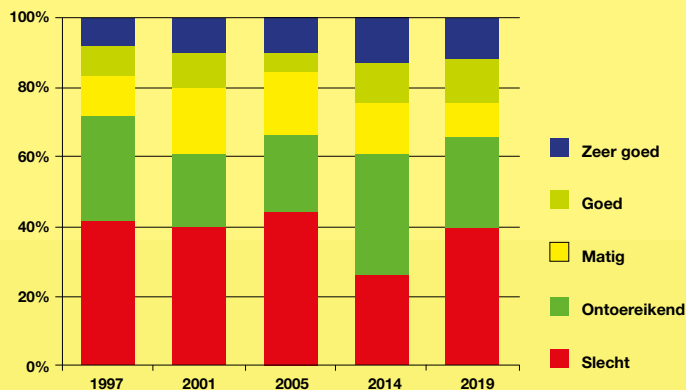
Langs het deelsysteem Gestuwde Maas, tussen Roermond en Lith, zijn de grote herinrichtingen wat later begonnen dan langs de Grensmaas. Grote delen zijn nog volop in ontwikkeling. Over grote oppervlakten wordt zand en grind gewonnen. Verder is de aanpak vergelijkbaar met de Grensmaas. Opvallend is dat langs de Gestuwde Maas de meeste kribben verlaagd of weggehaald zijn. Op veel plaatsen is ook de stenen oeverbescherming verwijderd. Tengevolge van de door de scheepvaart veroorzaakte golfslag vindt er op veel plaatsen oeverafslag plaats, waardoor 2-3 meter hoge, verticale kliffen ontstaan. Prachtige locaties voor oeverwaluwkolonies, maar er groeien nauwelijks planten. Verder



Wilde marjolein neemt vooral toe op vrij droge bodem met een lage cultuurdruk; op de oeverwal is Geel walstro vaak op dezelfde plaatsen te vinden.



Beemdkroon breidt zich vooral uit op dijken.



Percentages meetpunten met kwaliteitsklasse (slecht tot zeer goed) voor ecosysteemtpe Stroomdalgrasland tussen 1997 en 2019.

is bijna overal een 20-70 meter brede oeverzone vrijgemaakt van intensief agrarisch gebruik. Vaak loopt er alleen wat jongvee, of er grazen “natuurkoeien”. Daardoor verandert de soortensamenstelling: minder houtopslag, minder hoge dichte ruigten, maar meer graslandsoorten die begrazing goed verdragen, zoals Kattendoorn (*Ononis spinosa* subsp. *spinosa*), Kruisdistel (*Eryngium campestre*), Wilde marjolein (*Origanum vulgare*) en Gewone agrimonie (*Agrimonia eupatoria*).

Langs het deelsysteem Getijdenmaas – tussen Lith en Hank – zijn tot nu toe vooral veel kleine werken uitgevoerd en nauwelijks grote. De niet direct aan herinrichting gerelateerde veranderingen zijn vergelijkbaar met die langs de Gestuwde Maas. In floristisch opzicht was de Getijdenmaas 25 jaar geleden veruit het saaiste deel van de Maas, maar dat is aan het veranderen. Vooral natte en droge pioniersmilieus profiteren van de herinrichting. Langs de gehele Maas hebben bijna alle heringerichte gebieden een natuur- of recreatiebestemming gekregen. Samen met de uit

productie genomen oeverzone is er dus sprake van een flinke toename in oppervlak aan extensief beheerde terreinen met een lagere bemestings- en cultuurdruk.

Ecosystemen en soorten

Voor de Maas zijn de veranderingen in twee ecosystemen het meest van belang. Veranderingen in Slikkige oevers geven aan of de rivierdynamiek verandert. Tot 1995 was de Maas eigenlijk een weinig dynamische rivier. Grote delen worden gestuwd, maar ook langs de Grensmaas kwamen voor dynamiek karakteristieke soorten weinig voor. Dat lijkt nu voorzichtig te veranderen; het aantal meetpunten met goed ontwikkelde Slikkige oevers neemt toe. Klein vlooienskroed (*Pulicaria vulgaris*) en Rechte alssem (*Artemisia biennis*) zijn verschenen, Bruin cypergras (*Cyperus fuscus*) is weergekeerd en Blauwe waterereprijs (*Veronica anagallis-aquatica*) breidt zich flink uit. Vergelijken met de Rijn is het echter nog steeds een bescheiden vooruitgang. Veranderingen in de Stroomdalgraslanden zijn een belangrijke indicatie hoe het met de meest

bekende groep fluviaatle soorten gaat. Het aantal meetpunten met een grote verscheidenheid aan deze soorten is na 2010 flink toegenomen. Lokaal heeft dit ecosysteem door de herinrichtingen flinke schade opgelopen en het zal nog jaren duren voordat dit weer hersteld is.

Als er naar de afzonderlijke soorten wordt gekeken, is het beeld wat diffuser. De meeste karakteristieke soorten veranderen vrij weinig. Soorten die goed bestand zijn tegen begrazing, nemen toe. Kamgras (*Cynosurus cristatus*) echter neemt af omdat er steeds minder schapenbegrazing op de dijken is. De bestaande populaties van Ruige leeuwentand (*Leontodon hispidus*), Kleine bevernel (*Pimpinella saxifraga*) en Grasklokje (*Campanula rotundifolia*) worden ook steeds kleiner. Mogelijk hebben deze soorten problemen om zich op nieuwe plaatsen te vestigen, of ze zijn slecht bestand tegen overstromingen, waardoor ze potentieel geschikte standplaatsen in de uiterwaarden zelf niet kunnen benutten.

	1997	2001	2005	2014	2019
Kattendoorn	63	62	72	81	84
Kruisdistel	103	105	110	143	157
Wilde marjolein	38	49	80	71	111
Gewone agrimonie	33	10	40	58	59
Rapunzelklokje	59	69	53	54	64
Beemdkroon	53	51	53	61	49
Kamgras	47	88	81	66	42
Ruige leeuwentand	42	34	21	21	26
Grasklokje	49	34	31	23	13
Kleine bevernel	42	40	38	31	33

De gesommeerde abundanties van enkele stroomdalgraslandsoorten, per inventarisatieronde.

Over de gehele periode van 25 jaar gezien lijken de meeste karakteristieke soorten en ecosystemen van het rivierengebied zich langs de Maas goed te handhaven op het niveau van 1990, of er zelfs iets op vooruit te gaan. Dat is een bemoedigende conclusie, zeker als je bedenkt dat er nog zo veel locaties in herinrichting zijn in 2019.

Tekst en foto's: Kees Groen
Rivieren in Beweging